

Romi u Srbiji: Uvođenje romskog jezika i kulture u osnovne škole

Autor: Dragoljub Acković

Uvod

Romske zajednice širom Evrope bile su i još uvek su isključene i trpe sistematsku rasnu diskriminaciju.¹ Njihov jezik i kultura marginalizovana je u školovanju koje nema osećanja za najbolje interese dece i koje je neprijateljski nastrojeno prema romskom jeziku i kulturi, a romska deca se suočavaju sa predrasudama drugova iz odeljenja i nastavnika. Mnoga deca nikada nisu pohađala školu, a mnoga od onih koja su je pohađali napustili su je pre njenog završetka. U današnjoj Srbiji, ovo je uzrokovano nedavnim ratovima, narastajućim siromaštvom, upisivanjem mnoge dece u škole za mentalno retardiranu decu,² i gotovo potpunim zanemarivanjem romskog jezika, kulture i zajednica. Ipak, mnoga od pitanja pokrenutih ovom studijom zajednički su problem obrazovanja Roma širom Evrope, pa lekcije naučene iz našeg istraživanja mogu imati mnogo širu primenu.

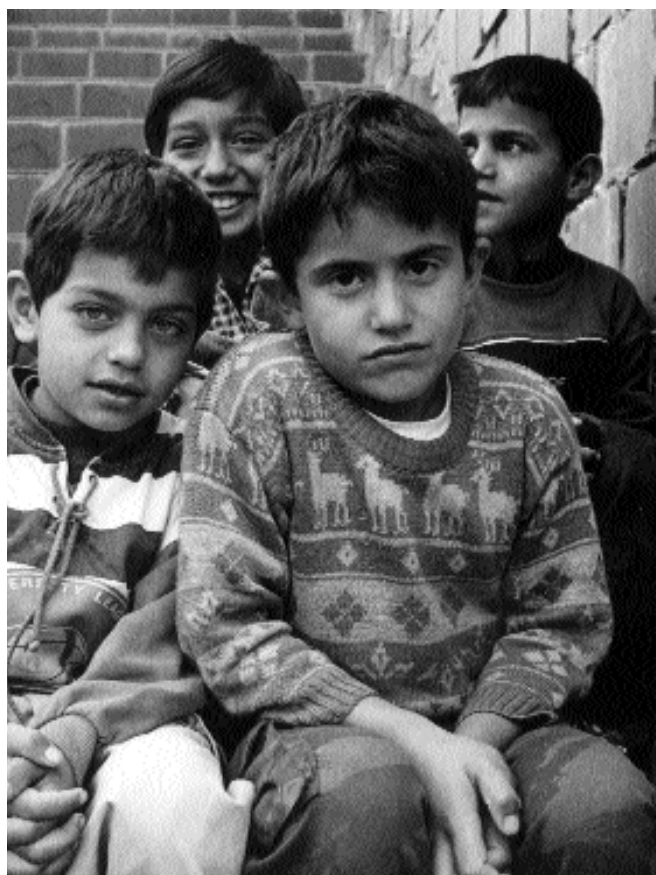
Biti Rom u Srbiji

Dečaka iz Beograda zadirkivali su u školi da on živi na smetlištu i da spava u kamionu za odnošenje smeća. Kada mu je bio rođendan, pozvao je ceo razred da bi im pokazao da živi u kući.

Devojčica koja je bila učenica drugog razreda osnovne škole govorila je da je samo 'polu Romkinja' da bi stekla simpatije učiteljice i druge dece iz razreda.³

Mnogi Romi su došli i naselili se u Srbiju pre 800 godina.⁴ Danas u Srbiji ima mnogo različitih romskih zajednica sa zajedničkim kulturnim nasleđem. Ogromna većina Roma govori romski jezik, mada mali broj njih govori neki drugi jezik kao prvi jezik, uključujući albanski, mađarski, rumunski i srpski. Ova Studija pokriva samo onu decu koja govore romski kao prvi jezik i žive u centralnoj Srbiji i Vojvodini.⁵

Popis stanovništva iz 1991. godine pokazao je da u Srbiji živi oko 9,8 miliona ljudi. Veoma je teško imati precizne podatke u ovom trenutku, ali prema podacima Romskog informaciono-dokumentacionog centra, ima preko 200.000 romske dece školskog uzrasta, odnosno 10% od potencijalnog broja dece školskog uzrasta. Dodatno, koncentracije su mnogo veće u nekim okruzima oko Beograda, u Jablaničkom, Nišavskom i Pirotskom okrugu (u Južnoj

Romska deca u osnovnoj školi u blizini Beograda, Srbija. Fotografija: Poppy Szaybo

Srbiji) i u Vojvodini u okruzima Južni i Severni Banat.

Romske zajednice imaju veći broj male, slabo obrazovane dece, često imaju mnogobrojne porodice i umiru mladi.⁶ Siromaštvo je rašireno kod romskih zajednica, a njegovi uzroci su mnogobrojni.⁷ Iako postoje izuzeci od pravila, Romi su obično najsiromašniji deo siromašne populacije u Srbiji, a preko jedne trećine je nepismeno.⁸ Romska nevladina organizacija (NVO) Bibija procenjuje da između 10% i 15% Roma ima neko zaposlenje.⁹

Sa novim Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002), Romi su priznati kao nacionalna manjina. Vlada kaže da:

"Pravni sistem u Jugoslaviji garantuje pripadnicima nacionalnih manjina ne samo pravo da izučavaju svoj maternji jezik, već i pravo, pod izvesnim uslovima koje

propisuje zakon, na dvojezičnu nastavu ili na obrazovanje na svom maternjem jeziku u okviru državnog sistema školovanja."

"Kada se odvija nastava srpskog jezika, pripadnicima nacionalnih manjina u Republici Srbiji omogućeno je da uče prema nastavnom programu svog maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture".¹⁰

Međutim, ovi zakoni se ne primenjuju efikasno na većinu romskih učenika, iako su приметni značajni naponi kada su u pitanju druge jezičke grupe.

Jezičko i kulturno obrazovanje

Novija istraživanja o lingvistici pokazuju da kada je prvi jezik deteta cenjen i priznat onda je razvijanje drugog jezika efikasnije.¹¹ Često su romska deca uhvaćena u zlokobni krug: škole ne uspeavaju da organizuju nastavu na jeziku koji ona koriste kod kuće i koji nedovoljno poznaju. Istovremeno, deca ne savladavaju nov jezik u školi, i bivaju obeležena kao "polu-obrazovana". Posledice ovoga su teške. Ako dete ne poznaje jezik, može doći do nepopravljivih promena u njegovom intelektualnom razvoju.

Lingvisti¹² smatraju da bi ciljevi dobrog obrazovanja trebalo da vode:

- visokom nivou višejezičnosti,
- jednakoj šansi za postizanjem uspeha u školi,
- snažnom pozitivnom višejezičnom i multikulturalnom identitetu,
- pozitivnim stavovima prema sebi i drugima,
- jednaka šansa za razvijanje svesti i stručnosti.

Najgore rešenje je jednojezično obrazovanje na većinskom jeziku (to je nešto sa čime se suočavaju gotovo svi Romi). Mnogi se slažu da je bolje rešenje obrazovanje na većinskom jeziku uz učenje svog maternjeg jezika i svoje kulture. Prema nekim lingvistima, bolja opcija je učenje nekih predmeta na manjinskim jezicima i paralelno učenje drugih predmeta na većinskim jezicima.

Međutim, položaj Roma je jedinstven, pa bi roditelji trebalo da imaju pravo na izbor. Ako su deca obrazovana u zasebnim odeljenjima, postoji rizik da bi obrazovanje Roma bilo lošijeg kvaliteta usled nedostatka resursa. Takođe, postoji rizik da se različite etničke grupe neće mešati, pa Romi zbog toga ne bi tačno naučili većinski jezik ni uspeli u kasnijem obrazovanju niti zaposlenju.

Zabavišta

Pre nego što krenu u osnovnu školu, srpska deca često idu u predškolske ustanove, koje se plaćaju, dok romska deca retko uživaju tu mogućnost. Na teritoriji Srbije postoji nešto manje od 20 privatnih zabavišta za romsku decu. Njih finansiraju humanitarne organizacije i često su pod upravom romskih NVO. U Vojvodini pet osnovnih škola organizuje pripremnu nastavu za 114 romske dece predškolskog uzrasta. Međutim, broj romske dece kojima je neophodna predškolska nastava iznosi oko nekoliko hiljada.

U Nišu, gde su školske 1998/99. godine romska deca imala koristi od dvojezičnog obrazovanja u kulturno osetljivom zabavištu, studija Fonda za otvoreno društvo

Romska deca u osnovnoj školi u blizini Beograda, Srbija. Fotografija: Poppy Szaybo

pokazala je da su romska deca postigla daleko bolje rezultate u poznavanju srpskog jezika, znanje na testu za upis u prvi razred, redovnije su išla u školu i postigla su bolji uspeh na kraju prvog razreda osnovne škole.¹³

Osnovne škole

Sa navršениh 7 godina starosti, deca u Srbiji upisuju se u prvi razred osnovne škole. Pre upisa, od njih se očekuje da polože test kojim se određuje njihova spremnost da pođu u školu. Veliki broj romske dece nakon testiranja biva proglašen nesposobnim za pohađanje redovnih škola i bivaju upisana u specijalne škole za mentalno retardirane. Najvažniji razlog za to je što su deca testirana na srpskom jeziku a od njih se očekuje da daju odgovore na pitanja i koncepte vezane za srpsku kulturu. Na roditelje se vrši pritisak da se ne protive, jer dok deca pohađaju specijalne škole, ona imaju pravo na besplatnu užinu, najosnovnije udžbenike, pribor i druge povoljnosti, koje u običnim osnovnim školama ne postoje.¹⁴ Oni se po završetku specijalnih škola ne mogu upisati u obične srednje škole, već ih smatraju odgovarajućim samo za najprostija zanimanja. Takva politika je suprotna Članu 4 (nediskriminacija) i Članu 15 (efikasno učešće) Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina (OKZNM).¹⁵

Obrazovanje na srpskom jeziku

Većina romske dece započne školovanje sa isuviše nedovoljnim poznavanjem srpskog jezika da bi razumela šta se događa na časovima. Značajan broj učenika biva naknadno poslat u specijalne škole.

Jezič na kojem se odvija nastava i u običnim i u specijalnim školama je u većini slučajeva isključivo srpski i fokusira se na srpsku kulturu. Postoje приметni izuzeci u 4 škole u centralnoj Srbiji, koje organizuju nastavu na romskom jeziku, kao i sve veća inicijativa u Vojvodini, gde je tokom školske 2002/03. godine u 46 odeljenja organizovana fakultativna nastava iz romskog jezika i kulture dva puta nedeljno. Ovo je početak, ali od ovih časova koristi ima manje od 0,1% romske dece. Naše istraživanje pokazalo je da mnoga romska deca žele da uče romski jezik. Nedostatak obrazovanja na maternjem jeziku je suprotno Članu 14 OKZNM.

Nastavnici

Retki su Romi-nastavnici ili nastavnici koji znaju romski jezik ili čak asistent koji zna romski u školama. To je veoma ozbiljan problem. Sa druge strane, nemoguće je steći zvanje "nastavnika romskog jezika" u Srbiji, jer ne postoje koledži niti fakulteti na kojima bi se mogao izučavati romski jezik. Međutim, tokom našeg istraživanja locirali smo 30 Roma sa srednjim i visokim obrazovanjem koji su zainteresovani da se prekvalifikuju ili dokvalifikuju. Ukoliko bi takva radna mesta bila oglašena u novinama, velika je verovatnoća da će se pojaviti još veći broj potencijalnih nastavnika.

Učenje srpskog jezika je važno, ali i obrazovanje na romskom jeziku je takođe značajno za unapređenje sposobnosti dece da se prilagode i da budu cenjeni u školi, da budu uvereni u svoje znanje srpskog jezika. Naše istraživanje pokazalo je da su romska deca tražila da budu tretirana isto, da budu ravnopravna i da time okončaju diskriminaciju i predrasude u učionici.¹⁶

Multikulturno obrazovanje

Sadašnji nastavni program ne nudi mogućnost obrazovanja na romskom jeziku. Postoje samo 3 udžbenika (2 su skorija izdanja) na romskom jeziku za osnovno i srednje obrazovanje.¹⁷ Iako postoje naponi da se romski jezik kodifikuje na latiničnom ili ćirilničnom pismu, nije istina da je to glavni problem. Štaviše, malo je literature NVO koja je prevedena na romski jezik i koja bi mogla biti upotrebljena kao nastavno sredstvo. Romski i neromski deca bi trebala da uzajamno uče o kulturi, jeziku, istoriji, tradiciji, verovanjima i običajima. Naše istraživanje je pokazalo da romska deca veruju da bi to ohrabrilo njihove drugove iz škole da ih bolje prihvate i više poštuju. Ovo bi takođe omogućilo i da se član 12.1 OKZNM efikasnije primenjuje.

Udžbenici i literatura

Naša studija je identifikovala da u postojećim udžbenicima, čak ni onim na srpskom jeziku, nema tekstova o romskoj kulturi. Štaviše, postoji jedan broj pesama i literature koja je u upotrebi a koje mnogi Romi nalaze uvredljivim.¹⁸

Časopis *Čbavrikano lil* bio je uspešna dečja novina prvi put objavljen pre 17 godina u Gornjem Milanovcu; bila je to jedina novina te vrste u svetu i od 1995. godine nezavisna romska organizacija Rrominterpress objavljivala ju je 10 puta godišnje na romskom i srpskom jeziku. Časopis je prestao da izlazi 2000. godine, i neophodno je njegovo ponovo pokretanje zbog značaja u učenju jezika. Druge publikacije na romskom jeziku u inostranstvu bi takođe bile od velikog značaja za romsku decu.

Prisutna je narastajuća potreba sa osmišljavanjem, pisanjem i objavljivanjem novih udžbenika, uključujući čitanke, udžbenike romskog jezika, poezije i proze od IV do VIII razreda, slikovnice, kao i lektira sa romskim tekstovima. Tim romskih i drugih stručnjaka trebao bi da bude angažovan na njihovom pisanju, uz finansijsku pomoć da bi se omogućilo da romska književnost bude vidljiva i cenjena, pa time bi i ispunjavala uslove člana 12.2 OKZNM-a.

Pohađanje nastave

Prema rezultatima istraživanja koje je obavio naš tim, Romi pre svega žele da koriste obrazovanje da bi poboljšali svoj ekonomski i društveni položaj da bi bili ravnopravni sa ostalima. Mnoge izjave dece odnose se na ideju da bi uključivši se u obrazovni sistem, postigla više od svojih roditelja, i unapredili svoj položaj u budućnosti.

Međutim, oko 30% dece nikad ne upiše osnovnu školu, dok vlada tvrdi da se 78,7% Roma ispiše iz osnovne škole, i da samo 0,4% Roma ima univerzitetsku diplomu.¹⁹

Podaci su još gori kada su u pitanju devojčice, i redovnost njihovog pohađanja nastave je oko 10% niža nego kod dečaka, a samo oko 10% devojčica završi osnovnu školu.

Naše istraživanje pokazuje da su glavni razlozi zbog kojih romska deca slabo pohađaju školu:

- težak ekonomski položaj u kojem Romi vekovima žive;
- slaba zainteresovanost države i njenih obrazovnih institucija za rešavanje problema Roma i ispunjavanje obrazovne potrebe Roma;
- nedovoljno promovisanje i razumevanje vrednosti obrazovanja – čak i kada je u pitanju obrazovanje na romskom i o romskoj kulturi;
- nedovoljno interesovanje starijih Roma za obrazovanje njihove dece.

Dodatno, raširena diskriminacija, gubitak romskih vrednosti i identiteta i potreba da deca učestvuju u donošenju prihoda ili da rade u kući vrše snažan pritisak i na roditelje i na decu. Međutim, postoje zanimljivi obrazovni pilot projekti, koji sadrže obrazovanje celokupnih porodica i koji imaju značajan uspeh kod roditelja koji su se ispisali iz škole kao i kod dece koja su se otuđila kroz sistem državnih škola.

Napomene

- 1 Pogledati Liégeois, J. P. i Gheorghe, N, *Romi/Cigani: Evropska manjina*, London, MRG, 1995.
- 2 Opšte mišljenje je da su ove specijalne škole namenjene deci sa fizičkim i mentalnim poremećajima.
- 3 Preuzeto iz anketa koje je obavio autor.
- 4 Pogledati Liégeois i Gheorghe.
- 5 Raseljeni Aškalije, Egipćani i Romi sa Kosova i Romi u Crnoj Gori nisu pokriveni ovom studijom.
- 6 Pogledati jugoslovenski izveštaj o primeni Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina.
- 7 Ringold, D, *Romi u tranziciji u centralnoj i istočnoj Evropi – trendovi i izazovi*, Svetska banka, 2000.
- 8 Pogledati jugoslovenski izveštaj i Ringold.
- 9 Ovakvo zaposlenje je slabo plaćeno, plate se kreću od 80 do 100 evra, što je samo 70% prosečne zarade.
- 10 Preuzeto iz jugoslovenskog izveštaja.
- 11 Pogledati Laubeova, L, "Dvojezičnost" na www.tolerance.cz/english/bilingual.htm
- 12 Pogledati Skutnabb-Kangass, T, "Obrazovanje etničkih manjina, uvod i evaluacija različitih modela u pogledu Roma" na www.tolerance.cz
- 13 Pogledati *Negiranje budućnosti*, London, Fondacija Save the Children, 2001.
- 14 Ograničenu pomoć za siromašnu decu pružaju neke humanitarne organizacije i nastavnici/roditelji u nekim školama.
- 15 Pogledati Savetodavnog odbora za Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina u Češkoj Republici i Madarskoj, i Lee, R, *Školski uspeh romske dece, Specijalna inicijativa za škole Step by Step, Interni izveštaj*, Njujork, Institut za otvoreno društvo, 2001.

Rad na obezbeđivanju prava manjina i starosedelačkih naroda

Preporuke

Srpskom Ministarstvu obrazovanja:

- Hitno je potrebna nova strategija za obrazovanje Roma koja će se vratiti osnovnim principima najboljeg interesa deteta. Trebalo bi da je osmisle Romi prema svojim po-trebama, kao i da ispunjava međunarodne manjinske standarde.
- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i Za-kon o osnovnom obrazovanju bi trebalo da budu u potpu-nosti primenjivani i na romsku decu.
- Treba prekinuti sa praksom testiranja romske dece na srpskom jeziku pri upisu u osnovne škole.
- Potrebna je snažna inicijativa da bi se privukla lokalna i međunarodna podrška za uključivanje romske dece u škole sa nastavnicima i asistentima koji govore romski jezik, udžbenicima, literaturom i materijalom na

romskom jeziku.

- Obrazovni sistem u celini bi trebalo da bude u potpunosti prerađen da bi se uklonila institucionalna diskriminacija Roma, stvorila atmosfera multikulturalizma u školama i da bi učenici na časovima učili o kulturama i jezicima drugih naroda.
- Svaka knjiga, pesma ili književno delo koje sadrži pogrd-ne elemente o Romima bi trebalo da bude uklonjena iz nastavnog programa i da ne bude korišćena kao lektira.

Međunarodnim donatorima i srpskoj vladi:

- Institucionalna i finansijska podrška bi trebalo da bude data inicijativama dinamičnih nevladinih organizacija, u cilju promovisanja kod Roma obrazovanja koje će poš-tovati njihovu kulturu, način života i jezik.

16 Pogledati Đurović, B, "Socijalna i etnička distanca prema Romima u Srbiji", *Romano Lil*, 55-56, novembar 2000.

17 Bukvar za prvi razred od Trifuna Dimića, Čitanka za prvi razred od Zlatomira Jovanovića i Čitanka za treći razred od Trifuna Dimića.

18 *Ciganin prodaje svoga konja*, od poznatog pesnika Jovana Jovanovića, koristi se kao dodatna literatura od prvog do trećeg razreda.

19 Pogledati jugoslovenski izveštaj.

Prava manjina i razvoj je istraživački i advocacy program, koji su osnovali MRG i njegovi partneri, da bi se bavio isključivanjem i marginalizacijom vezanim za razvoj manjina i starosedelačkih naroda, i da radi na eliminaciji siromaštva.

Zahvalnost MRG i njegovi program partneri zahvaljuju se na finansijskoj pomoći Christian Aid-u, Cordaid-u, DFID-u, norveškoj vladi i Staples fondu. Autor studije je Dragoljub Acković, istaknuti romski aktivista i novinar. Koordinator projekta: Angela Hejnz; urednik: Katrina Pejnj. *Romi u Srbiji: Uvođenje romskog jezika i kulture u osnovne škole* © Minority Rights Group International, UK, i Rrominterpress, Srbija, januar 2003. Ova studija je objavljena kao doprinos opštem razumevanju, i deo je programa Prava manjina i razvoj. Tekst ne predstavlja obavezno u svakom detalju kolektivan stav MRG-a ili njegovih partnera. Kopija mikro studije može se naći i na internetu na www.minorityrights.org Takođe, odštampani primerci studije mogu se dobiti u MRG-ovoj kancelariji u Londonu.

Minority Rights Group International (MRG) je nevladina organizacija (NVO) koja radi na obezbeđivanju prava etničkih, verskih i jezičkih manjina i starosedelačkih naroda širom sveta, i na unapređenju saradnje i razumevanja između zajednica. Naše aktivnosti su fokusirane na međunarodni advocacy, obuku, publikovanje i kontaktiranje. Vođeni smo potrebama iskazanim od strane naše mreže partnerskih organizacija širom sveta koje predstavljaju manjinske organizacije i starosedelačke narode. MRG ima savetodavni status pri Ekonomskom i socijalnom savetu Ujedinjenih nacija (ECOSOC). MRG je registrovan kao dobrotvorna organizacija, br. 282305, i kao društvo sa ograničenom odgovornošću u Velikoj Britaniji br. 1544957. **Rrominterpress** je romska izdavačka i informativna organizacija. Osnovana je 1996. sa ciljem da popuni prazninu u informisanju na romskom jeziku i o Romima. To je jedina organizacija te vrste u Srbiji.

Rrominterpress Službeni put 86a, Mali Mokri Lug
Beograd, Srbija Tel +381 11 3244526 Fax + 381 11 3470736
Email rominterpres@yubc.net
Website www.rrominterpress.org.yu

Minority Rights Group International 379 Brixton Road,
London SW9 7DE, UK Tel +44 (0)20 7978 9498
Fax +44 (0)20 7738 6265 Email minority.rights@mrgmail.org
Website www.minorityrights.org